

GRÖNA FAKTA

Illustration: Anna Gustafsson/Maria Orwén

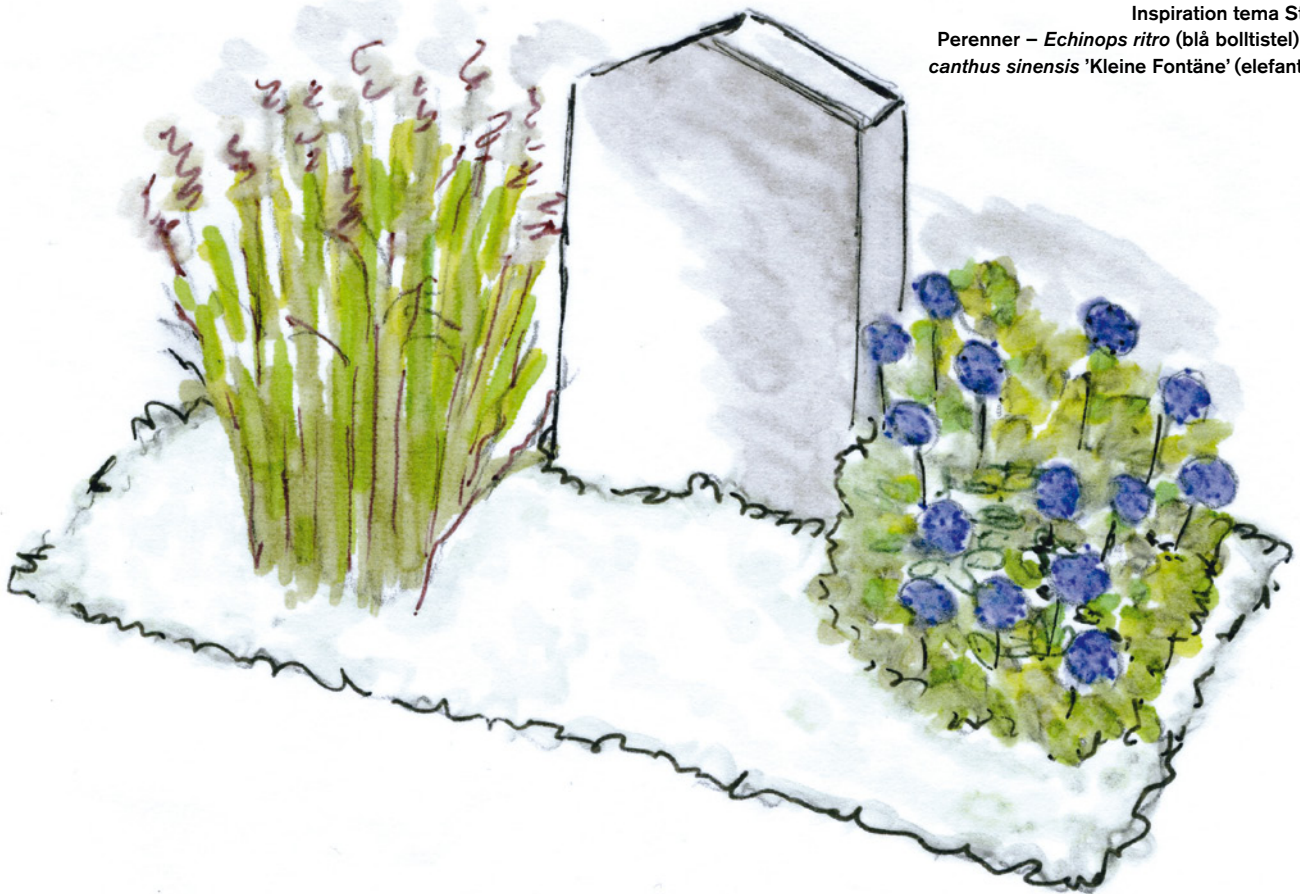
LÅT SVERIGES NATUR ÅTERSPEGLAS PÅ KYRKOGRÅRDEN

En välplanerad gravplats med hållbara växter underlättar både för personal och för gravrättsinnehavare samtidigt som den värnar om miljön. Att låta platsens natur inspirera designen kan både uppfylla krav på nytänkande och på miljömedvetenhet.

Av Anna Gustafsson och Maria Orwén

GRÖNA FAKTA 3/2011

Inspiration tema Strand:

Perenner – *Echinops ritro* (blå bolltistel), *Miscanthus sinensis* 'Kleine Fontäne' (elefantgräs)

Personligt präglad gestaltning en tydlig trend

Den personliga gestaltningen av gravplatsen har blivit allt mer populär. Det stora intresset för trädgård och allmänhetens ökade kunskap börjar nu återspeglas på kyrkogårdarna. Den anhörigas gravplats blir den gröna ytan som man kan smycka och glädja sig själv och andra anhöriga med.

Vår livsstil präglas idag av olika livsåskådningar, förändrade familjebildningar och en stor rörlighet. Trots det vill människor – av såväl känslomässiga som traditionella skäl – ha en gravplats på kyrkogården för sina avlidna släktingar och vänner även om det kan gå lång tid mellan besöken på plats. Ofta pryds och smyckas platsen med spår av personen som gått bort, kanske genom att hennes eller hans favoritblomma eller föremål finns där. Denna trend, det vill säga att gravplatsen görs till ett unikt och individuellt minne av den avlidna, kommer med all sannolikhet att hålla i sig.

Städernas expansion gör grönytor till hårdvaluta och vi blir allt fler som ska samsas om samma gröna areal i tätorterna. Kyrkogårdarna kan då bjuda in nya besökare som finner miljön tilltalande. Växtligheten och stillheten kan fungera som motpol till stressen i samhället.

Trots aspekter som det urbana stadslivet och nya familjesammansättningar förändras karaktären på kyrkogården mycket långsamt. Orsakerna till detta kan vara många. Kyrkogårdarna är speciella platser som ska rymma många känslor, traditioner och trosinriktningar och vara en plats

för sorg och trygghet i en kanske kaotisk tid. En plats som varje generation vill behålla som sin. Människor vill känna igen sig och uppleva samhörighet med de avlidna när de besöker kyrkogården även om det sker sällan.

Samtidigt som kyrkogården kan upplevas som en plats med stillastående eller långsam utveckling kan nya trender skönjas. Idag kan man se en återgång till tidigare seklers individualiserade gravplatser. Samtidigt luckras reglerna upp om utsmyckningar och gravvårdarnas utseende och storlek och man börjar se allt friare på kyrkogårdarnas olika gravkvarterers förr så stränga regelverk.

Det stora intresset för trädgård börjar också återspeglas på kyrkogårdarna. Utbudet av litteratur om trädgård, växter och design, liksom intresset för trädgårdsprogram på tv och i andra medier, har skapat ökad kunskap kring bland annat växtmaterial och en nyfikenhet att prova själv. Trenden mot mer individualiserade gravplatser i kombination med bristen på andra grönytor i form av trädgård eller kolonilott gör den anhörigas gravplats till den gröna ytan vi kan smycka och glädja oss själva och andra anhöriga med. Gravplatserna pryds därför oftare av växter som traditionellt inte använts på kyrkogården och på en del platser ses utsmyckningar i form av bänkar och fågelbad. Den urbana livsstilen, där vi flyttar längre sträckor och alltmer sällan bor kvar på hemorten, skapar också nya krav på skötsel och växtlighetens hållbarhet.

Temana i naturen ger flexibel design

Genom att låta naturen inspirera och arbeta tematiskt istället för med färdiga lösningar kan man finna en design som kan användas i hela landet. Det handlar om att skapa en känsla, eller kanske snarare en illusion, av exempelvis en äng, en skog eller en strand.

Historien, promenader på kyrkogårdar och inte minst samtal med verksamma på kyrkogårdsförvaltningar har inspirerat till ett antal gestaltningsförslag för både kist- och urngravar, där det övergripande temat är *Natur* och som har tre underteman: *Skog*, *Strand* och *Äng*.

Skog, Strand och Äng speglar olika naturtyper som finns i hela landet. Temana kan användas för att förstärka den omkringliggande omgivningen eller för att framhäva den avlidnas personlighet. På en kyrkogård nära kusten kan det passa att formge en gravplats med strandtema och likadant kan en ängs- eller skogsinspirerad gravplats finna sin hemvist på en kyrkogård inåt landet. På samma sätt kan en gravplats utsmyckad med strandtrift ge en personlig viloplats för någon som levt hela sitt liv nära havet.

Naturtemat binder ihop kyrkogårdens historiska och framtida användningsområde och är ett tema som kan appliceras såväl i stadsmiljö som utanför staden. Naturen som tema kan också bidra till att skapa trygghet och igenkänning och på så sätt ge tröst.

Växtvalet till gestaltningarna tar utgångspunkt i en växtlista som arbetats fram utifrån tre miljökriterier. Kriterierna

har begränsat växturvalet till perenner och vedartade växter. Med växtlistorna som grund och temana som ram följer här förslag på hållbara utformningar av gravplatser.

Strand

– en fridfull plats där vinden får lov att leka i gräsens vippor och höstens fröställningar. Marken täcks med tåliga marktäckare och känslan av den torra sanden blandas med vindens fuktiga havsdoft.

För någon är den vindpinade stranden utmed den skånska slätten det vackraste de vet: gräsen som prasslar i vinden och slickar sanden när kulingen tar i. En annan person drömmer kanske om bohuskustens solvarma klippor och fetblad som envist klamrar sig fast i skrevorna. Stränder kan vara så olika men kargheten och den salta luften tillsammans med känslan av sommarvarma stränder förenar. Här är valet prydnadsgräs och blommande marktäckare. De utvalda perennerna kan med fördel kombineras med singel och större stenar, eller varför inte sand?

Armeria maritima (strandtrift)

Vintergröna, gräsliknande kuddar som breder ut sig. Rosa eller vita blommor på kala stänglar under juni–augusti. Höjd 10–20 cm. Långlivad och vintergrön.

Inspiration tema Strand: Perenner – *Echinops ritro* (blå bolltistel), *Miscanthus sinensis* 'Kleine Fontäne' (elefantgräs)

***Briza media* (darrgräs)**

Graciöst prydnadsgräs med runda hjärtformade små blomställningar. Trivs bäst i soligt läge. Används som elegant solitär. Höjd 20–40 cm. Långlivad.

***Campanula portenschlagiana* (murklocka)**

Marktäckande växtsätt, hjärtformade blad med långa, smala, violetta blomklockor. Lång och ymnig blomning. Höjd 10 cm. Långlivad och lågt skötselbehov.

***Echinops ritro* (blå bolltistel)**

Stålblå, klotformade blommor med fikiga blad med håriga spetsar. Blommar augusti till september. Höjd 100–125 cm. Långlivad, lågt skötselbehov och vacker vintersiluett.

***Lavandula angustifolia* (lavendel)**

Axliska blå, lila blomställningar och gråtonat bladverk. Höjd 30–60 cm. Långlivad, lågt skötselbehov. Vacker som kantväxt, doftar gott.

***Miscanthus sinensis* 'Kleine Fontäne' (elefantgräs)**

Slanka, platta, blågröna blad. Vipporna är axformiga med silverrosa färg. Blommar juli till september. Höjd drygt 100 cm. Långlivad och lågt skötselbehov.

***Sempervivum* (taklök)**

Marktäckare. Stora, täta, gröna bladrossetter med höga blomstjälkar med gula, vita eller röda blommor under juli till augusti. Höjd 20–30 cm. Långlivad, lågt skötselbehov.

***Thymus serpyllum* 'Coccineus' (backtimjan)**

Tålig marktäckare. Krypande växtsätt med mörkt rosa blommor under juli till augusti. Passar bra att sätta mellan sten- och plattfogar. Höjd 5 cm. Långlivad, lågt skötselbehov.

Vedartade växter har kanske inte sin självklara plats på den strandinspirerade gravplatsen men om man vill ha lite mer höjd på planteringen kan en lågväxande hänglärk användas, eller ett silverpäron.

***Larix kaempferi* 'Stiff Weeping' (japansk hänglärk)**

Ett litet hängande barrträd som är valt för sina vackra färger som skiftar under hela året: rödaktigt grenverk, violett

skimrande årsskott, långa havsgröna barr och gul höstfärg. Hänglärken blir cirka 1,5 meter hög.

***Pyrus salicifolia* 'Pendula' (silverpäron)**

Träd med ett silvrigt och sirligt uttryck. Vackert även under vinterhalvåret med sina silverfärgade grenar med ulliga årsskott. Dekorativa päron som dock är oätliga. Silverpäronet blir mellan 2 och 3 meter högt.

Äng

– en lugn plats med en känsla av vildhet. Här får växterna lov att breda ut sig och ta plats utan att tuktas. Kravlösheten skänker ro över platsen och för tankarna till svunna sommars glada minnen. Under hösten svävar vackra fröställningar över den lägre vegetationen.

Ängstemat vill inspirera till en lite vildare plantering. Växterna ska få besökaren att associera till varma sommarängar eller stäpplika höstängar. Ängen skapas med blommande perenner i olika höjd och vintergröna marktäckare som håller ogräset borta. Blommande växter har också kvar dekorativa fröställningar på hösten.

Hållbar design handlar här om att utnyttja växternas olika blomningsperioder och om att välja växter som avlöser varandra. På det sättet minskas skötselinsatserna samtidigt som växtkompositionen varierar i utseende. Låga städsegröna marktäckare och högre blommande perenner skapar olika nivåer. Växturvalet är anpassat efter skötselbehov där växtmaterialet kräver minsta möjliga underhåll i form av insatser som beskärning, rensning och delning. Rensning är nästan obetydlig vid val av perenner som täcker marken eftersom de effektivt hindrar ogräs att tränga upp. Insatser som beskärning begränsas till en eller maximalt två gånger per säsong, första gången på våren i samband med säsongsstart och andra gången när växten blommat över om man inte vill spara fröställningarna. Många perenner mår bra av att delas, men ingen av växterna i växturvalet kräver någon delning under de första tio åren.

***Briza media* (darrgräs)**

Graciöst prydnadsgräs med runda hjärtformade små blomställningar. Trivs bäst i soligt läge. Används som elegant solitär. Höjd 20–40 cm. Långlivad.

***Echinacea purpurea* (röd rudbeckia)**

Rak och stabil stjälk med mörkgröna blad. Prästkragelik blomma som finns i vitt, rosa, orange och rött. Blommor augusti till september. Disken är stor och dekorativ i gyllenbruna toner. Höjd 70–100 cm. Långlivad, lågt skötselbehov och vacker vintersilhuett.

***Lilium martagon* (krollilja)**

Ståtlig lilja med vit eller rosa blomning under juni till juli. Höjd 100–120 cm. Långlivad, lågt skötselbehov och vackra fröställningar.

***Scabiosa caucasica* (höstvädd)**

Fin sensommarväxt som blommor med vita eller blå blommor långt in på hösten. Höjd 60–70 cm. Långlivad, lågt skötselbehov.

***Vinca minor* (vanlig vintergröna)**

Lätt förvedad marktäckare med vintergröna glänsande gröna blad med blommor i blått under maj och juni. Höjd 30 cm. Långlivad, lågt skötselbehov och vintergrön.

Ängar omgärdas ofta av högre läplanteringar. Detta kan inspirera till ett urval vedartade växter för den aningen större gravplatsen. Ett mindre träd kan ge en härlig skuggplats till en bänk för besökaren.

***Betula pendula* 'Youngii' (tårbjörk)**

Det hängande växtsättet liksom namnet har ett symboliskt värde på gravplatsen. Tårbjörken är långsamväxande men blir trots allt mellan 3 och 4 meter och passar därför bättre på en kistgravplats än en liten urngravplats.

***Hamamelis x intermedia* (hybridtröllhassel)**

Trollhasselblommar på bar kvist på senvintern när inget annat blommor. Svagt doftande. Den får även vackra höstfärger. Höjd 1 till 2 meter. Exempel på sorter är 'Arnold Promise' som har ett upprätt växtsätt och blommor i gult i mars, och 'Diane' med kopparröda blommor och röda höstfärger.

***Syringa meyeri* 'Palibin' (dvärgsyren)**

En trädgårdsklassiker som också gör sig på kyrkogården. Doftande lila blommor som skapar sommarstämning. Finns både som buske och lågstammat träd. Syrenen blir runt 1 meter hög.

Perenner på kyrkogården

Att använda perenna växter på kyrkogården kan kännas främmande. Många vill men vågar kanske inte plantera en perenn växt för att de är osäkra på vilka regler som gäller på kyrkogården. Det finns inga generella riktlinjer för vad som får planteras på en gravplats men enskilda kyrkogårdsförvaltningar kan ha rekommendationer och man ser helst att det inte planteras alltför stora och snabbväxande växter.

Skog

– en lummig plats med växter med mörkt gröna läderartade blad och frodig blomning under vår och sommar. Här kan man söka lä och skydd från en varm sommarsol eller vinterns kalla vindar. Den skogsinspirerade gravplatsen ger associationer till sagornas frodiga skogar och sommarens bärplockning.

Stora delar av Sverige täcks av skog som skiftar i karaktär från landskap till landskap. Det finns på sina håll skog fylld med barrträd som skuggar, där minimalt med ljus når ner till den mossbelupna marken. Och det finns andra skogar, som bokskogen, som bäddas in i mattor av vitsippor på våren innan bladen spricker ut. När väl de skirt gröna bladen visar sig strilar endast lite solljus ner mellan träden.

Det kändes naturligt att välja skogen som tema och gestalta den i några av förslagen. Skogen kan för många människor bidra till ett lugn, en stunds stilla flykt från verkligheten när man vilar benen sittande på en stubbe eller sten. De gröna färgerna på trädens blad och barr, de brun- och gråaktiga färgerna på stammar och grenar utgör basen. Kanske upptäcker besökaren när hon tittar sig omkring

Inspiration tema Skog:
Perenner – *Hosta sieboldiana*
(daggfunkia), *Anemone hupehensis*
(höstanemon)

Inspiration tema Skog:
Perenner – *Hosta sieboldiana* (daggfunkia),
Anemone hupehensis (höstanemon)

några färger som bryter det lugna gröna och som bidrar till att göra platsen unik, en plats som sätter sig på näthinnan och som man vill återvända till.

Det finns ett urval av perenner och vedartade växter som passar extra väl om man tänker på skogstemat.

Först de vedartade växterna...

***Acer griseum* (kopparlönn)**

Mindre träd som är valt för sin vackra kopparfärgade, flagnande bark som gör att trädet har högt estetiskt värde även under vinterhalvåret. Under hösten skiftar bladverket i rött och även knopparna får en röd ton. Kopparlönnen blir mellan 2 och 3 meter hög.

***Acer japonicum* 'Aureum' (gulbladig solfjäderslönn)**

Vald både för sin lilla storlek, det speciella bladverket och färgerna. Bladen har en ljus gulgrön färg och är finflikiga som fjädrar. Trädet ger ett lätt intryck och är perfekt för den lilla platsen. Ett litet träd som blir mellan 1 och 2 meter högt.

***Hamamelis x intermedia* (hybridtrollhassel)**

Trollhasseln blommar på bar kvist på senvintern när inget annat blommar. Svagt doftande. Den får även vackra höstfärger. Höjd 1 till 2 meter. Exempel på sorter är 'Arnold Promise' som har ett upprätt växtsätt och blommar i gult i mars, och 'Diane' med kopparröda blommor och röda höstfärger.

***Pyrus salicifolia* 'Pendula' (silverpäron)**

Träd med ett silvrigt och sirligt uttryck. Vackert även under vinterhalvåret med sina silverfärgade grenar med ulliga årsskott. Dekorativa päron som dock är oätliga. Silverpäronet kan bli mellan 2 och 3 meter högt.

... och vidare ett urval av perenner:

***Adiantum pedatum* (adiatum)**

Ormbunke med små blad och skir grönska. Ger ett exotiskt intryck. Höjd 40–50 cm.

***Anemone hupehensis* (höstanemon)**

Storblommig med vita, rosa eller rödaktiga blommor. Tätt grönt bladverk där graciösa blomstjälkar sträcker sig upp. Blommar från juli fram till frosten kommer. Höjd 60–100 cm.

***Aruncus aethusifolius* (koreansk plymspirea)**

En av trädgårdens juveler. Har små krav på placering. Gräddfärgade blommor på senvåren och försommaren. Den får orange till röda höstfärger. Höjd 30 cm.

***Asarum europaeum* (europeisk hasselört)**

Låg vintergrön växt med glänsande mörkgröna blad. Trivs bäst i halvkuggigt till skuggigt läge. Är en mycket vacker marktäckare under buskar och träd. Höjd 5–10 cm.

***Helleborus niger* (julros)**

Övervintrande, handflikiga, mörkt gröna blad. Stora vita blommor som blommar under vårvintern. Höjd 30 cm.

***Hosta sieboldiana* (daggfunkia)**

Funkian är en ståtlig växt som har stora, hjärtformade och blådagliga blad. Den täcker fint på sommaren och kväver därmed ogräs. Blomställningar med ljuslila blommor i smala, tätbesatta blomställningar. Höjd 50 cm.

Vedartade växter på kyrkogården

På kyrkogården används numera både mindre uppstamade buskar och toppympade träd på enskilda gravplatser. Vedartade växter har som bekant en generellt lång livslängd och träd på gravplatser har ett högt symbolvärde som ger associationer till ett fortsatt liv. Vidare bjuder de vedartade växterna på mycket grönska och ett fridfullt spel mellan ljud och ljus. Vinden bjuder upp till ett mjukt prasslande i bladverket och solljuset, som elegant silas mellan bladen, bildar fantastiska skuggor på marken. Buskar och träd har en förmåga att skapa en struktur och höjd på ett helt annat sätt än en perenn. De tydliga växlingarna mellan årstiderna visar sig hos de lövfällande vedartade växterna genom nya skira skott som övergår i blomning och exploderar i höstfärger för att sluta i lövfällning. Gravstenens storslagna form får genom de vedartade växterna en välbehövlig partner.

Historiskt sett är träd på kyrkogårdar en tradition från början av 1800-talet och förekom då främst i rader på eller kransar runt kyrkogården. Städerna växte vid denna tid med ökade sanitära problem. Vikten av att plantera träd för att rena luften föreskrevs. Här kan man skönja dagens utformning med gångar och symmetriska kvarter – en park bebodd av de döda till tröst för de levande.

Kan kyrkogården och gravplatser blir mer miljövänliga?

Inom kyrkogårdsförvaltningarna, precis som på många andra arbetsplatser, står miljöarbetet högt upp på agendan. Det finns också ett stigande miljöintresse i samhället i stort och många gravrättsinnehavare är numera observanta på gravplatsens miljöpåverkan.

Viljan att miljöanpassa verksamheten är stor men det finns samtidigt många problemställningar som behöver undersökas. En av dem är vilken betydelse valet av växter till gravplatsen har. Kan man säga att gravplatsen blir mer miljövänlig om man försöker byta ut sommarblommorna (utplanteringsväxter) mot perenner och vedartade växter?

Givetvis varierar svaret beroende på vem man frågar. I vårt examensarbete *Hållbar design av gravplatser*, som faktabladet bygger på, fokuserar vi på växturvalet och på utformningen av gravplatser utifrån ett hållbarhetsperspektiv. Urvalet av växter baseras på litteraturstudier och samtal både med personer med erfarenhet av kyrkogårdsskötsel och med personer med stor växtkännedom.

Hållbar utveckling

Utgångspunkten för de gestaltungsförslag som vårt examensarbete resulterade i var hållbar design. Hållbarhet står för långsiktighet och ständig utveckling.

I Brundtlandrapporten från 1987, som utarbetades

under FN:s världskommission för miljö och utveckling samma år, definieras begreppet hållbar utveckling som *en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov*. Den bärande principen är att ekologiska, ekonomiska och sociala förhållanden och processer är integrerade med varandra. En hållbar utveckling måste ta hänsyn till och bygga på dessa tre grundpelare gemensamt. Långsiktigt hushållande med naturresurser, demokratiska styrelseformer, respekt för mänskliga rättigheter, social rättvisa och jämlikhet är alla exempel på förutsättningar för en hållbar utveckling.

Växturval utifrån miljökriterier

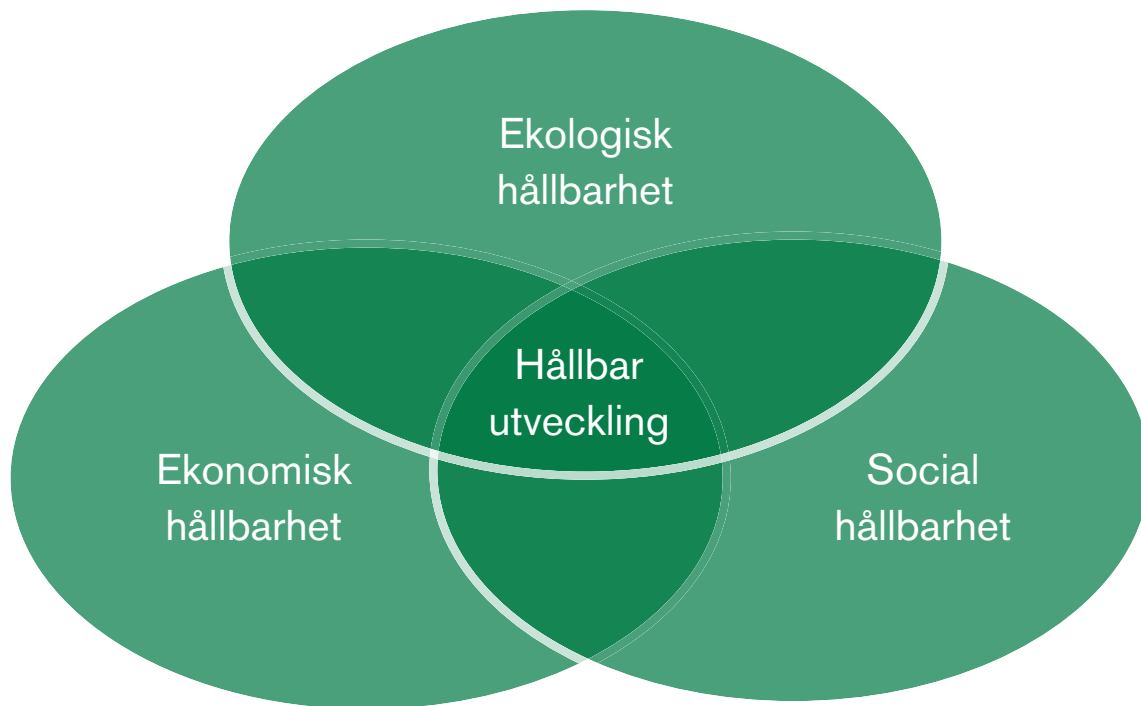
För att kunna göra ett urval av växter till gestaltungsförslagen sattes tre kriterier upp. Dessa tar utgångspunkt i definitionen av hållbar utveckling:

- Växtmaterialets livslängd
- Växtmaterialets skötselbehov
- Växtmaterialets estetik under året

Kriteriet *livslängd* avgränsar växtmaterialet till att gälla främst fleråriga växter och framförallt perenner som på rätt

Inspiration tema Äng: Perenner – *Echinacea purpurea* (röd rudbeckia), *Vinca minor* (vanlig vintergröna) Vedartade – *Betula pendula* 'Youngii' (tårbjörk)

Vidare studier

Hållbarhetsperspektivet på växturval för gravplatser är inte tidigare undersökt eller beskrivet och vårt examensarbete ska ses som ett första försök till detta.

Faktorer som påverkar miljön och som inte vi tagit upp är tillgången på växtmaterial och transport av detta. Kyrkogårdens placering och närheten till odlare och grossister är en faktor som allt fler kyrkogårdsförvaltningar väger in i valet av växter och leverantörer.

Den geografiska placeringen är också avgörande för växturvalet. Arbetet som ligger till grund för detta faktablad har sin utgångspunkt i södra Sverige, även om många av växterna kan klara upp till zon IV-V.

En annan vinkling är om ett ökat användande av perenna och vedartade växter kan minska arbetskraftsåtgången per gravplats, tid som då kanske kan användas till andra arbetsuppgifter.

plats med rätt skötsel har en livslängd på tio år och däröver. Kriteriet *skötselbehov* begränsar växturvalet till dem som kräver minsta möjliga underhåll i form av skötselinsatser som underhållsbeskärning, rensning och delning. Underhållsbehovet sätts i förhållande till växtmaterialets estetiska värde. Kriteriet *växtmaterialets estetik* bygger på ett påstående om att en interaktion mellan olika växter och optimal komposition minimerar skötselresurserna avsevärt eftersom växterna gör mycket av jobbet själva.

Mindre skötselinsatser

En annan form av estetiskt värde är växtmaterial som ger skiftningar under årets gång, till exempel färgskiftningar i bark och bladverk eller att växten sätter vackra fröställningar. Samtidigt leder en växtkomposition där blomningsperioder varierar under året till mindre skötselinsatser.

Ett Movium Partnerskapsprojekt

Faktabladet baseras på författarnas examensarbete, som har kommit till inom ramen för Moviums Partnerskaps projekt *Miljöaspekter på kyrkogårdsverksamhet*. Projektet har kommit till i dialog med företrädare för sektorn och inom ramen för Partnerskap Landskaps kyrkogårdsnätverk. Projektet har en egen webbsida: www.movium.slu.se, välj fliken Studenter.

Projektets mål är, förutom att bygga nätverk för studenter, lärare och kyrkogårdsföreträdare/framtida arbetsgivare, att ge kyrkogårdsförvaltningarna handlingsalternativ så att de kan välja metoder som ger bäst effekt vad gäller miljöpåverkan.

GRÖNA FAKTA 3/2011

Maria Orwén, trädgårdsingenjör, skriver artiklar om kyrkogårdsdesign och har arbetat som fotograf för växtdatabasen *Movium Plantarum*.

Anna Gustafsson, trädgårdsingenjör, driver företaget *TrädgårdsRutan*, som erbjuder rådgivning, design och skötsel till privatkunder, bostadsrättsföreningar och andra privata och offentliga aktörer.

Examensarbetet *Hållbar design för gravplatser* finns i sin helhet på <http://epsilon.slu.se>. Målet har varit att visa nya sätt att närma sig utformningen av gravplatser med fokus på design och växtmaterialets hållbarhet.

Gröna Fakta sammanställs av Movium, SLU, Box 54, 230 53 Alnarp. Telefon 040-41 50 00.

Redaktör: Titti Olsson. ISSN 0284-9798. Publicerat i Utemiljö 3/2011.

MOVIMUM
CENTRUM FÖR STADENS UTEMILJÖ